

կերպով հնչող ու գրողներ կան. ոմանք կըսեն, օրինակի համար, *կերևի, էրևիլ*. ոմանք՝ *կերևայ, էրևայ*. ոմանք ալ՝ *կերևնայ, էրևնայ*: Թեպետ այս վերջի մէն ալ գրաբանին *էրևանայ* բառէն էլած է, բայց քերէս առաջինը ընտրելի ըլլայ. իսկ *կերևայ* ըսելը խորր է: *Երկայն, լայն*. — Յ տառին այս բառերուս մէջ պահուիլը առելի պատշաճ կերէնայ՝ հնչմունքին անու-

շուրիւն տալուն պատճառաւ, քան թէ *էրկան ու լան* ըսելը:

Եօթը, Եօթանասուն. — Այնչափ բանը է ստուց տեղը *օխաը, օխտանասուն* ըսելն որ իրաւամբ գարմանք կըբերէ ոմանց մինչէս հիմա այդ հնչմունքը պահելու աշխատիլը:

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Ա Ր Ա Ն Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ա Շ Է Ն Մ Ա Ր Գ Կ Ա Ն

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Ն Կ Ա Ր Ա Գ Ի Ր

Լ Ա Ձ Ա Ր Ե Ա Ն Յ Ճ Մ Ա Ր Ա Ն Ի Ա Ր Ե Ի Ե Ա Ն Լ Ե Ձ Ո Ւ Յ 1 :

Պարծանք ազգիս Հայոց Աղա Յովհաննէս Լազարեան, այր որ իւրովն հաւատարիմ սպասահարկութեամբ առ պետութիւն Ռուսաց, եւ բարուցըն ազնուութեամբ եւ հանճարոյն շատութեամբ մեծարոյ յոյժ գտաւ յաջս Կատարինեայ Բ, եւ յաշորդաց նորին Պողոսի եւ Աղեքսանդրի կայսերաց, եւ պատուեցաւ ի նոցանէ իբրեւ խորհրդական պետութեան եւ հրամանատար ասպետութեան կարգին Մելիտեայ, որ եւ ի Յովսէփայ Բ կայսերէ անուանեցաւ Պարոն եւ Կոմս հոռովեական ինքնակալութեան՝ հանդերձ իշխանութեամբ փոխարեւոյ զպատին զայն ի սերունդս իւր, եղեալ էր ի մօտի կանգնել ի Մոսքուա քաղաքի ուսումնարան ի պետս հայկազն պատանեաց, եւ կամեր զի անդէն հրահանգեալ նոցին յաստուածպաշտութիւն եւ յուսումն զխտութեանց՝ պիտանիք լինիցին եւ բնագաւառին իւրեանց Հայաստան աշխարհի, եւ Ռուսաց երկրին՝ որ որդեգրեալ իմն էր զնոսա, յոր պայման ընկերական կենաց եւ կամիցին մուտգտանել: Յամին 1800 երող կտակաւ բուալիս 200, 000 քոբաղբամս ² ի հասից ըստացուածոցն իւրոց ի կատարումն իւրոյ խորհրդոյն, եւ ժառանգորդս իւր կարգեաց զեղբայրն իւր զՅովակիմ եւ զորդիս նորս: Եւ Յովակիմ մը-

NOTICE HISTORIQUE ET DESCRIPTIVE

DE L'INSTITUT LAZAREFF DES LANGUES ORIENTALES ¹.

L'un des hommes dont s'honore le plus la nation arménienne, Jean de Lazareff, qui, par les services qu'il a rendus à la Russie et par son noble caractère et ses talents, mérita l'estime et la faveur particulière de Catherine II et des successeurs de cette grande impératrice, Paul et Alexandre Ier, créé par ces souverains conseiller d'Etat actuel et commandeur de l'ordre de Malte, et par l'empereur Joseph II, baron et comte du Saint-Empire romain, avec transmissibilité de ce titre à sa postérité, Jean de Lazareff avait conçu la pensée de fonder, à Moscou, un établissement destiné à recevoir les enfants de la nation dont il était issu, et où ils seraient préparés, par une éducation chrétienne et scientifique, à se rendre utiles à leur patrie primitive et à la Russie, leur pays d'adoption, dans toutes les carrières sociales où leur choix les porterait. Dans son testament, qui est de l'année 1800, et par lequel il institua pour héritiers son frère Joachim et ses neveux, il légua une somme de 200,000 roubles assignats ², à prendre sur les revenus de ses biens, pour l'accomplissement du projet qu'il avait formé. Fidèle exécuteur des volontés fraternelles, Joachim mit en dépôt à la Banque impériale cette somme, qui s'ac-

¹ Բաղեցան տեղեկութիւնքս յայլ եւ յայլ գրուածոց տպագրելոց ի ձեռնարանին ի ուսու եւ ի հայ լեզուս յամեն 1855 ցամն 1855:

² Թղբաղբամսն բուալիս արժէ իբր 4 ֆրանք, իսկ արծարն 4 ֆր. գաղղիական:

¹ Les matériaux de cette Notice sont extraits de plusieurs ouvrages publiés en russe et en arménien à la typographie de l'Institut, depuis 1833 jusqu'à l'an 1855.

² Le rouble assignat peut être évalué à 1 fr. de notre monnaie, et le rouble argent à 4 fr.

տաղիւրութեամբ փութացեալ ի կատարումն կամաց եղբորն՝ աւանդեաց զգումարն զայն ի դրամատունն կայսերական, եւ աճեաց արժարն ի շահուցն բարդելոյ ընդ ամս բազումս :

Յամին 1815 արկ Աղա Յովակիմ գնիմն ձեմարանին արեւելեան լեզուաց . եւ տեսեալ զի բուսկիք 75,000 գումարեալք ի շահուց դրամագլխոյն ջրաւն ի կառոյցս դպրոցին, յաւել ի նոսին ի սեպհական ընչից իւրոց այլ եւս 300, 000 : Եւ իբրեւ գլխաւոր մասն շինուածոյն աւարտեցաւ ի 10 մայիսի՝ 1814, կատարեցաւ մեծապէս շքով հանդես նաւակատեաց նորին :

Ի խումն բազմութեան հրաւիրականացն էին յոյովք յաւագ մարդկանէ պետութեանն եւ իշխանաւորք Մոսքուայի, ընդ որս եւ ի պատուականաց քաղաքին ի Ռուսաց եւ ի Հայոց՝ հանդերձ եկեղեցական դասուք երբեալ էին մաղրել զհովանաւորութիւն ամենախնամ Տեսչութեանն ի վերայ նորակառոյց ուսումնարանին : Զկնի սրբոյ պատարագին կատարեցաւ պաշտօն հանգստեան հոգւոյ բարերարին՝ որ զպատասարանն զայն զխտութեանց պատրաստեալ էր հայկազն մանկուոյն, եւս եւ վասն հոգւոց նախանարց նորին եւ ազգակցաց վախճանելոց : Յետ այնորիկ զսնացողական փառարանութիւնք մատուցան Սատուծոյ, զի յաշողեաց Աղա Յովակիմայ կատարումն տալ զործոյն մեծի, եւ արք պերճախօսք զեղեցիկ ստենարանութեամբք յանդիման արարին զշահսօզակից ուսման զխտութեանց եւ արուեստից՝ մանաւանդ ի պետս ազգին Հայոց, ըստ բիւրարեղուն եւ վսեմ խորհրդոյ բարերարին Աղա Յովաննու :

Միանգամայն եւ արքայիցն Ռուսաց ընծայեցան զոնարանութիւնք, իբր զի նեռատես խորհրդով խնջամուտ լեալ էր նոցա բարեացն զորս պատրաստէին լայնածաւալ աշխարհին իւրեանց Հայք՝ ազգ ճարտար եւ խաղաղասէր, եւ հրաւիրանաւ ձգեալ էին անդր զնոսս եւ յարատեակ պաշտպանութեամբ խնամարկեալ եւ բազմապատիկ արտունութեամբք ճոխացուցեալ :

Վերատեսչութիւն ձեմարանին յանձն էր ի խընամս Աղա Յովակիմայ՝ որ նախկին հոգարարձու նորին գտաւ : Թիւ աշակերտացն վաղվաղակի աճեաց մինչեւ ցերեսուն, որք առ հասարակ որքք

crut des intérêts accumulés et tenus en réserve pendant plusieurs années.

En 1813, la première pierre du bâtiment de l'Institut des langues orientales fut posée par Joachim, qui, jugeant que la somme de 75,000 roubles, produit des intérêts du capital déposé, n'était pas suffisante pour achever l'édifice, en ajouta 300,000, pris sur sa fortune personnelle. Aussitôt que le corps principal de cette construction eut été terminé, le 10 mai 1814, le nouvel établissement fut inauguré par une solennelle cérémonie.

En présence d'une assemblée nombreuse, où avaient été invités plusieurs des hauts dignitaires de l'Empire, les autorités de Moscou et l'élite de la société russe et arménienne de cette capitale, le clergé vint implorer la protection du Tout-Puissant en faveur de l'œuvre naissante. Après la messe, les prières des morts furent récitées en mémoire du testateur qui avait préparé à la jeunesse arménienne l'asile savant qui venait de lui être ouvert, de ses ancêtres et de ceux de ses parents qui reposaient dans la tombe. Ensuite un *Te Deum* fut chanté pour remercier Dieu d'avoir permis à Joachim de mener à bonne fin cette entreprise, et des discours furent prononcés où des voix éloquents firent ressortir les avantages que la culture des arts et des sciences procure à une nation, et que les Arméniens en particulier étaient destinés à en retirer, par la réalisation de la pensée féconde et généreuse du comte Jean.

En même temps des actions de grâces furent rendues aux souverains russes dont l'esprit prévoyant et éclairé avait compris de quelle ressource seraient pour leurs vastes États les Arméniens, ce peuple industriel et docile, et qui les avaient conviés à s'y fixer en les couvrant de leur constante protection et en les comblant de privilèges, d'immunités et de distinctions.

L'Institut fut placé sous la haute direction de Joachim, son premier curateur. Le nombre des élèves, restreint dans l'origine, fut bientôt porté à trente, orphelins ou fils de familles pauvres, qui étaient

¹ Ըստ Յովաննու տոմարի, որ եւ հին տոմարն կոչի, ըստ որում եղեալ են եւ այլք ի բուսականաց յօդուածոյս :

² Suivant le style Julien ou vieux style, d'après lequel sont énoncés tous les quantièmes mensuels de cette Notice.

էին եւ կամ աղքատաց որդիք, եւ ծախիւք հիմնադրացն դարմանէին : Ուսուցիչք հմուտք արեւելեացն լեզուաց եւ այլ եւս վարժապետք ընտիրք կոչեցան ի կողմանցն Տաճկաց եւ Պարսից եւ յաշխարհաց եւրոպայ :

Իսկ որդիք Յովակիմայ՝ արժանի ժառանգորդք հօրն իւրեանց եւ կոմսին Յովհաննու, ոչ շատ գրեցին զնախկինսն զայնոսիկ առատաձեռնութիւնս, այլ ցանկացեալք բարգաւաճեոյ ճեմարանին, եւ եւս քան զեւս կատարումն առնոյ կամաց բարերարացն, յաւելին սատարել այնմ մեծագումար դրամովք եւ անխոնջ ջանիւ, եւ մինչեւ ցայսօր իսկ զնոյն ճիզն եւ զնպաստ առնեն նոքա ամի ամի ի պայծառութիւն ուսումնարանին՝ որ մի է ի գլխաւոր դպրոցաց Ռուսիոյ :

Հարկ է եւ զայս ստել զի ծախիւք Լազարեանց ազգատոհմին կանգնեալ են եւ հնգեքին եկեղեցիք Հայոց որ ի Փերրպուրկ եւ ի Մոսքուա, եւ սպասաւորք եկեղեցեացն ի նոցանէ ունին ոռճիկ մըշտնջենաւոր : Բարերարքս այսօրիկ հայկազեանս գրոհի ոչ սակաւ օգուտ գործեալ են եւ Ռուսացն ազին՝ նուիրելով ցանգ ի սպաս ծառայութեան նորա յերախտագետ մտաց զինչս եւ զարին՝¹ անձանց. որոյ վասն եւ ընկալեալ են փոխարէնս ի պետութենէն այլ եւ այլ բարձս աւագութեան եւ մեծարանս յոյժ. եւ այս անուանք են նոցա. Յովհաննէս, Յովակիմ եւ Մինաս, եւ Աննա տիկին՝ ամուսին Ազա Յովակիմայ. Յարութիւն որդի կոմսին Յովհաննու եւ Յարութիւն որդի Յովակիմայ. եւ Յովհաննէս Խաչատրեան մանուկ շնորհափայլ, որոյ հրեշտակատիպն կերպարան յայտ իսկ առնէր զչնաշխարհիկ յաւութիւնս մտացն եւ սրտին, եւ տարածամ հարուածով յափշտակեցաւ ի գործվալիւր ազգատոհմէն զորոյ հանդերձեալ էր մշտնջենաւորել զպայծառութիւն : Իսկ որ ի կենդանութեան են տակաւին պայազատք՝ այսօրիկ ճանաչին. Վսեմապատիւ իշխանք Յովհաննէս եւ Խաչատուր սենեկապետք կայսերն Ռուսաց եւ խորհրդականք արդիւնաւորք պետութեան, եւ զնդապետն Նիլիազար, երեքին եւս որդիք Ազա Յովակիմայ. եւս եւ տիկին Կատա-

entretenus de tout par les fondateurs. Des professeurs habiles dans la connaissance des langues orientales et d'autres maîtres non moins distingués furent appelés de la Turquie, de la Perse et des contrées de l'Europe.

Cependant les fils de Joachim, dignes héritiers de leur père et du comte Jean, ne voulurent pas se borner à ces premières libéralités. Pieux continuateurs de leurs travaux et de leur zèle pour l'Institut, et jaloux de lui donner une plus grande extension, ils y consacrèrent des sommes considérables et tous leurs soins; et ces efforts et ces sacrifices, qui ont doté la Russie de l'une des principales maisons d'éducation qu'elle possède, continuent encore chaque année avec la même prodigalité.

Nous devons ajouter que ce sont les deniers de cette famille qui ont servi à ériger les cinq églises arméniennes de Saint-Petersbourg et de Moscou, pourvues par elle de dotations qui assurent à perpétuité l'entretien des ministres chargés de les desservir. Qu'il nous soit permis d'énumérer ici les noms de ces bienfaiteurs de leur nation, membres non moins utiles de la société russe qui, en échange de la position élevée qu'elle leur a donnée et de la considération dont elle les entoure, lui ont voué de tout temps, en fils reconnaissants, leurs services, leur sang¹ et leur fortune : ce sont Jean, Joachim et Minas, dame Anne, épouse de Joachim; Artémi, fils du comte Jean, et Artémi, fils de Joachim; Jean Christophorovitch, charmant enfant dont la figure angélique annonçait déjà l'éveil des qualités les plus rares de l'esprit et du cœur, et qu'un coup prématuré a enlevé à la tendresse d'une famille dont il aurait perpétué l'illustration; et enfin, parmi les survivants de cette famille, Leurs Excellences MM. Jean et Christophe, chambellans de S. M. l'empereur de Russie et conseillers d'État actuels, ainsi que M. le colonel Lazare, tous trois fils de Joachim, et dame Catherine, épouse de M. Christophe, née princesse Manouk-Bey.

¹ Մի յորդոց Ազա Յովակիմայ Յարութիւն անուն՝ սպայ կայսերական պանանորդաց Ռուսիոյ, ումբանարեալ անկաւ քաջութեամբ ի ճակատամարտին Լիպսիոյ յամին 1813: Եւ միւս եւս, զնդապետն Նիլիազար մեծապէս պայծառացաց ի բազում պատերազմունս, եւ մանաւանդ ի մարտին Ռուսաց ընդդէմ Պարսից յամին 1828:

¹ L'un des fils de Joachim, Artémi, officier supérieur des plus distingués dans la garde impériale russe, est mort au champ d'honneur, frappé par un boulet de canon à la bataille de Leipzig, en 1813. Un autre fils de Joachim, M. le colonel Lazare, s'est signalé aussi d'une manière brillante, dans plusieurs campagnes, et notamment dans celle de 1828 contre la Perse.

րինե ամուսին Խաչատրոյ՝ դուստր Մանուկ-Պեյ իշխանին :

Եւ իբրեւ ուսումնարանն այն կանգնեալ արդեամբք Լազարեան իշխանաց եառ զհաստատութիւն, եւ արգասիքն բարեգուշակք յայտնապէս երեւեցան ի հրահանգս մանկուոյն Հայոց եւ Ռուսաց, խորհուրդ կայան հիմնադիրքն արկանել զնոյն ըստ օրինակի այլոց հանգունատիպ զըպրոցաց պետութեանն՝ ընդ հովանեաւ մեծի կայսերն Ռուսաց, եւ առնուլ ի նմանե վասն վարժապետաց եւ պաշտօնեից զայն ամենայն արտօնութիւնս, զաստիճանս պատուոյ եւ գրողակս յորս վայելեն վարժապետքն համապատիւք որ ընդ ձեռամբ ոստիկանին ուսման հասարակաց, եւ վասն աշակերտացն զիշխանութիւն աւարտելոյ անդէն իսկ ի ձեռմարանին զընթացս դասական հրահանգաց, եւ յորժամ անտի ելանիցեն՝ զաստիճանս եւ զառաւելութիւնս որ պսակք են նոցին եւ վարձ փոխարինի :

Մին իրի մատուցաւ եւ աղերսագիր առ կայսրըն Աղեքսանդր Ա., եւ նա յանձն արար զայն ոստիկանին ուսմանց. սակայն մինչքեւ անբերի յաշողեալ խնդրոյն՝ ամբքբազումք անցին ի վերայ: Ուր ուրեմն խոնարհեալ կայսեր յանսպառ բախանձանս Յովհաննու եւ Խաչատրոյ Լազարեանց, անուանեաց զերագոյն գլուխ ուսումնարանին զգորավարն հրազինաւորաց զկոմսն Ալեքսեյ Անտրեյեւիչ Արաքչեյեւ, եւ ի նա յանձն արար զվերատեսչութիւն նորին հրովարտակօք երկու զորս ետ յ8 նոյեմբերի 1824 եւ յ50 յունիսի 1825: Ի միւսում ամին առաջի արարաւ ժողովոյ ուսման հասարակաց կանոնադրութիւն ուսումնարանին, եւ ժողովն սահմանեաց ի 27 դեկտեմբերի 1827 հաւանութեամբ ինքնակալին՝ զի յայնմհետե անուանեսցի այն ի պատիւ յիշատակի հիմնադրացն Լազարեան ձեռարան արեւելան յեզուաց : Ի նմին 1827 ամի զօրավարն Արաքչեյեւ հրաժարեաց ի պաշտամանէն, եւ կայսրն Նիկողայոս Ա., ըստ խնդրոյ Լազարեանց եւ Տեառն Յովհաննու սրբազան արքեպիսկոպոսի՝ առաջնորդին Փերրպուրկոյ եւ Մոսքուայի, անուանեաց փոխանակ նորա զգորավարն հեծելազօրու զհամարզն կոմս Աղեքսանդր Պենքենտորֆ: Գարձեալ, ի 25 յունիսի 1834 ամին կայսերական հրովարտակաւ դասեցաւ ուսումնարանն ի կարգս մարզարանաց (ժիմնագ) որ ի զպրոցս պետութեան զերկրորդականն ունին պատիւ. եւ վարժապետք նորին եւ պաշտօնեայք համապատիւք գրեցան արքունի

Dès que l'Institut, dont la création était due uniquement à l'initiative et aux ressources de MM. de Lazareff, eut été consolidé, et lorsqu'il eut donné des résultats déjà très-satisfaisants pour l'éducation de la jeunesse arménienne et russe, ses fondateurs songèrent à le placer, à l'instar des établissements analogues, relevant de la Couronne, sous le haut patronage de S. M. l'Empereur, et à obtenir, pour leurs professeurs et employés, les mêmes privilèges, rangs, décorations et pensions que les fonctionnaires du même ordre, dépendant du ministère de l'instruction publique, et pour les élèves, la faculté de terminer à l'Institut le cours complet des études classiques, et à leur sortie, les grades et prérogatives qui en sont le couronnement et la récompense.

Une supplique fut adressée dans ce but à S. M. l'empereur Alexandre Ier, qui la transmit au ministre de l'instruction publique; mais plusieurs années s'écoulèrent avant que le succès de ces démarches fût pleinement atteint. Enfin, et par suite des instances persévérantes de MM. Jean et Christophe de Lazareff, ce monarque daigna nommer, en qualité de chef supérieur de cet établissement, le général d'artillerie comte Alexéï Andréïévitch Araktchéïeff, et lui en confia la suprême direction, par deux oukazes en date du 8 novembre 1824 et du 30 juin 1825. L'année suivante, un projet de règlement fut soumis au Comité de l'instruction publique qui, le 27 décembre 1827, décida par une disposition spéciale, sanctionnée par Sa Majesté, que l'Institut prendrait désormais, en l'honneur de ses fondateurs, le nom d'*Institut Lazareff des Langues orientales*. Cette même année 1827, le général Araktchéïeff, ayant résigné ses fonctions, S. M. l'Empereur Nicolas Ier le remplaça, à la demande de MM. de Lazareff et de Sa Grandeur M^{se} l'archevêque arménien Jean, chef du diocèse de Saint-Petersbourg et Moscou, par le général de cavalerie, aide de camp général, comte Alexandre Christophorovitch de Benkendorf. Enfin, le 25 juin 1834, un oukaze impérial éleva l'Institut au niveau des gymnases ou établissements de deuxième classe du ministère de l'instruction publique, et investit ses professeurs et ses fonctionnaires des privilèges inhérents au service de l'État. Sur la proposition de M. le

պաշտօնէից : Ըստ առաջարկութեան կոմսին Պենքենտորֆի՝ ոստիկանացն ժողով ետ եւ այլ վճիռ՝ հաստատեալ յինքնակալէն եւ հրատարակեալ յօրագրի ժողովոյն յՅ եւ յՅ1 օգոստոսի 1837 ամին, որով նորանոր իրաւունք եւ ազատութիւնք շնորհեցան վարժարանին :

comte de Benkendorf, le comité des ministres rendit une décision qui fut revêtue de la sanction impériale, et insérée dans le journal du comité, les 3 et 31 août 1837, et par laquelle de nouveaux droits et avantages étaient assurés à l'Institut.

Ադա Յովհաննէս Յովակիմեան Լազարեանց :

Հոգի մտի եղեալ Լազարեան իշխանացն սրբունկյեկեղեցականս ազգիս գնաստատուն գիտութիւն ըստ արդի յուսաւորութեանս, եւ ի վաղեմին պայծառութիւն անդրէն ի վեր հանել գնոսա, խորհեցան յաւելուլ ի ձեմարանին առանձինն ինչ դասարան ի պէտս որդւոց երիցանց Հայոց

Préoccupés de la pensée de répandre parmi le clergé de leur nation les bienfaits d'une instruction solide et en harmonie avec les progrès de la science moderne, et de rendre au sacerdoce arménien l'éclat qu'il eut autrefois, MM. de Lazareff résolurent d'annexer à l'Institut une division spéciale pour les fils

եւ այլոց պատանեաց՝ որ կարգիցին ի սպասաւորութիւն եկեղեցոյ :

Արկածն աղիտարեր որով հարաւ վեմափայլ իշխանն Խաչատուր՝ մահուամբ միամօր որդեկին զորմէ ի վեր անդր արարաք բան՝ պատճառս ետ նմին ի գործ նորոյ գրասիրութեան, եւ եւս մեծացոյց զձեմարանն : Եւ ի յիշատակ սիրայնոյ մանկանն վախճանեցոյ ի 26 նոյեմբերի 1850 ամին, Ադա Խաչատուր եւ եղբարքն իւր ետուն բուսկիս 210,000 թղթադրամս ի կանգնումն նախակրթական դասարանի ի ձեմարանին ի պէտս չորեքտասան մանկանց որբոց կամ աղքատաց՝ հասակակցաց վաղամետիկ պայագատին Լազարեանց, զի ձրի հրահանգեսցին ի նմա :

Ոչ շատ գրեցին Լազարեան իշխանքն կենդանեաւ իւրեանց յապահովի կացուցանել գնաստատութիւն ձեմարանին. այլ կամեցեալ անդր եւս քան զվախճան իւրեանց ձգել զգործ բարերարութեանն, ի սկիզբն 1853 ամին նուիրեցին կրտակաւ ի կալուածս եւ ի պէտս ձեմարանին ըգտունն իւրեանց որ ի Մոսքուա ի Հայոց փողոցին հանդերձ մերձակայ շինուածովքն եւ ընդարձակ գետնով որոյ 2983 ձողաչափ¹ է տարածութիւն :

Ամօք ինչ յառաջ քան զպատահումն իրացս վախճանեցաւ կոմսն Պենքենտորֆ խնամակալ եւ պաշտպան ձեմարանին, եւ ինքնակալն անուանեաց փոխանակ նորա ըստ խնդրոյ հիմնադրաց զկոմսն Ալեքս Օռլով, որ եւ մինչեւ ցայսօր ի գլուխ կայ գործոյն : Առ սովաւ կատարեցաւ մի ի նշանաւոր գործոց ձեմարանին, այն իսկ է յօրինուած եւ գործադրութիւն նորոյ սահմանադրութեան : Քանզի Լազարեան իշխանքն հայցեցին յինքնակալն շնորհել ուսումնարանին իւրեանց կանոնադրութիւն ինչ յար եւ նման կանոնաց յարան կամ իրկոն անուանեալ դպրոցաց աշխարհին, հանդերձ իրաւամբք նոցին եւ արտունութեամբք. եւ կանոնադրութիւնն այն յօրինեալ յառանձինն ժողովի Կովկասեան գաւառաց՝ հաստատեցաւ կայսերական հրովարտակաւ ի 10 մայիսի յամին 1848 :

Արար կայսրն եւ գայս հրաման զի բնիկքն գաւառաց Կովկասու եւ որ յայնկոյս Կովկասու, որ

des ecclésiastiques du culte arménien, et les jeunes gens se destinant aux fonctions sacrées.

Un malheur qui frappa S. Ex. M. Christophe dans ses affections et ses espérances les plus chères, la perte de ce fils unique dont nous avons déjà prononcé le nom, devint pour lui l'occasion d'un nouvel acte de charité, et pour l'Institut d'un notable accroissement. Afin de perpétuer le souvenir de cet enfant chéri, décédé le 26 novembre 1850, M. Christophe, avec le concours de ses deux frères, consacra une somme de 210,000 roubles assignats à la fondation, dans l'Institut, d'une section élémentaire, en faveur de quatorze enfants pauvres ou orphelins, rapelant par leur âge celui où lui avait été ravi le jeune Jean Christophorovitch, et appelés à y terminer gratuitement leur éducation.

Non contents d'avoir assuré de leur vivant l'existence et l'avenir de leur établissement, MM. de Lazareff ont voulu que leur générosité ne prit point un terme avec eux. Par une disposition testamentaire du commencement de l'année 1853, ils ont légué à l'Institut la propriété et la jouissance de la maison qu'ils possèdent à Moscou, rue des Arméniens, avec tous les bâtiments et attenances, et le vaste terrain de 2,983 sagènes¹ qui l'avoisinent.

Quelques années antérieurement aux derniers faits que nous venons de rapporter, l'Institut avait perdu son chef supérieur, M. de Benkendorf, qui laissa, en mourant, le souvenir impérissable de ses bontés et une mémoire vénérée. Sa Majesté désigna pour lui succéder, d'après les vœux des fondateurs, le comte Alexéi Fédorovitch Orloff, qui est actuellement dans l'exercice de ces fonctions. La suprême direction de ce dernier a été signalée par un des actes les plus importants dans les fastes de l'Institut, la rédaction et la mise en vigueur du nouveau règlement. MM. de Lazareff ayant adressé à Sa Majesté une supplique afin d'obtenir pour leur maison d'éducation une organisation conforme de tout point à celle des lycées de l'empire, et les mêmes droits et privilèges, un projet de règlement fut élaboré au sein du comité du Caucase, et fut confirmé par un oukaze impérial, en date du 10 mai 1848.

L'empereur décida en outre que la majeure partie des natifs des provinces du Caucase et de la Trans-

¹ Չողաչափն (ոտսերեն սամէն) է իբր 4 մերթ քառակուսի էւ 0, 552 :

¹ La sagène, comme mesure de superficie, égale, en mètres carrés, 4,552.

յարքունի գանձուէ հրահանգիցին մեծաւ մասամբ յանձնեացին ի Լազարեանցն ձեմարան : Ի վսեմական օրինակէն խրախուսեալ առանձնականաց ոմանց՝ փութացան նմանողս այնմ լինել , եւ հայկազունքն պատուականք երկօքին՝ Պ . Գասպար վաճառական Աթուերխանի , եւ Պ . Մնացականեան բնակիչ Տիխիս քաղաքի նուիրեցին երկաքանջիւր արծաթի բուպլիս 15,000 ի դաստիարակաբին երկուց աշակերտաց , որ ի յիշատակ բարերարացն երկօցուն անուանին *Գասպարեան եւ Մնացականեան սանք* :

Ի 4 հոկտեմբերի 1834 ամին պատուեցաւ ձեմարանն այցելութեամբ մեծի կայսեր Նիկողայոսի , որոյ շրջեալ ընդ ամենայն կողմանս ուսումնարանին՝ յայտ արար Լազարեան իշխանացն զհաճութիւն իւր եւ զգոհութիւն : Եւ յետ երից ամաց , ի 5 նոյեմբերի 1837 , յայց ել ձեմարանին քաղաժառանգ կայսրորդին Աղեքսանդր Բ , որ արդ ինքնակալէն ի Ռուսս : Ի տարեգիրս ձեմարանին արձանագրեալ գտանին անուանք եւ այլոց բազմաց ազգայնոց եւ օտարազգի որերոյ որ նշանաւորք իցեն եւ հոյակապք աստիճանաւ , քաջատոնմութեամբ կամ հանձարով . եւ ամենքեան սքանչանան ընդ գործն մեծ կարգեալ ի բարոյական եւ ի մտաւորական զարգացումն ազգիս Հայոց , եւ որ պարծանս յաճախ ազգայնոց առնասարակ :

caucasie, élevés aux frais de la couronne et du trésor de l'empire, leur seraient confiés. Un exemple venu de si haut était fait pour susciter des imitateurs et réveiller le zèle particulier. Deux honorables membres de la nation arménienne, MM. Kaspéroff, négociant d'Astrakhan, et Mnatsakanoff, bourgeois de Tiflis, offrirent chacun une dotation de 15,000 roubles argent pour l'éducation de deux boursiers qui, en souvenir de ces deux bienfaiteurs, portent le nom de *pensionnaires Kaspéroff et Mnatsakanoff*.

Le 4 octobre 1834, l'empereur Nicolas se rendit à l'Institut, en visita toutes les parties, et témoigna publiquement sa satisfaction et sa reconnaissance envers MM. de Lazareff. Trois ans plus tard, le 5 novembre 1837, l'Institut fut honoré de la présence du Césarévitch Alexandre II, aujourd'hui régnant. Les annales du même établissement ont aussi enregistré les noms d'une foule de visiteurs nationaux ou étrangers, illustres par leur rang, leur naissance ou leurs talents; tous ont admiré une création destinée à exercer une grande influence sur le développement intellectuel et moral de la nation arménienne, et qui honore la famille à laquelle cette institution doit sa naissance.

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՍԻՍ

(Նարայարութիւն՝)

Պարոն Վիկտոր Լանկուային Սոյ ճանապարհորդութեանը մնացած կտորը քաղելով կրղնենք հոս .

« Ռուրիներն բազաւորաց պալատին տեղը բռնած են հիմա նոր կարուղիկոսարանին շէնքերը . պալատին քարերովն ալ վանքին պատերը շինուած են :

« Սիս քաղաքին մէջտեղը փոքրիկ եկեղեցի մը կայ որ գմբեթին վերի թովերը բացուած պատուհաններէն հազիւ քէ քիչ մը լոյս կառնէ , ու

VOYAGE A SIS

(Suite¹).

Nous continuons de résumer ici le reste du voyage de M. Victor Langlois à Sis :

« Le palais des rois roupéniens s'élevait, dit-il, sur l'emplacement qu'occupent aujourd'hui les constructions du nouveau monastère; les pierres provenant des décombres de ce palais ont servi à bâtir le nouveau patriarcat.

« Au milieu de la ville de Sis se trouve une église fort petite, à peine éclairée par des ouvertures pratiquées presque à la hauteur de l'arrachement

¹ Տես Թիւ Ա . էջ 18 , եւ 2 . էջ 147 :

¹ Voir le numéro du 31 janvier, page 18, et de juin, p. 147.